

**ПОНЯТТЯ ТОЧНОСТІ ТА АДЕКВАТНОСТІ
ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ**

У статті розглядається відносність поняття «точність» при перекладі художніх текстів, вплив культурологічних та психологічних аспектів на якість перекладу.

Ключові слова: *точність, об'єктивний зміст слова, периферійний компонент, буквалізм, образність.*

The article regards the relativity of the concept "accuracy" in interpreting belles-lettres literature, the influence of cultural and psychological aspects on the quality of translation.

Key words: *accuracy, the objective sense of the word, peripheral component, literalism, imagery.*

Метою даної статті є обґрунтування понять «точність» та «адекватність» при перекладі художніх текстів, а також аналіз впливу на цей процес культурологічних і психологічних чинників.

Відомо, що в минулі роки проблема перекладу головним чином висувалася в зв'язку з перекладом художніх текстів і входила до компетенції літературознавців, оскільки переклад зразків класичної поезії і наразі залишається не до кінця вирішеним завданням. Причиною цього є не стільки обмеженість досвіду або спеціальних знань, а більш глибокі явища, пов'язані зі складним питанням – проблемою можливості створення повноцінних перекладів художніх текстів з якої мови на яку мову.

Цікавим є той факт, що навіть дуже добрий переклад інколи не вважається таким - вдалий переклад зазвичай називають конгеніальним.

М.В. Гоголь саме в таких випадках порівнював перекладача з невидимим, прозорим склом [2, с. 2]. Прикладом вдалих (конгеніальних) перекладів можуть бути переклади К.І. Чуковського, які навіть важко назвати «перекладами», оскільки вони читаються, як оригінали. Він додержувався тієї думки, що

перекладач повинен обирати для перекладу близького собі за стилем письменника, читати його твір уголос декілька разів перед тим, як розпочати переклад. Зазначимо, що в романі можуть перетинатися відразу декілька стилів, і перекладач зобов'язаний відтворити всю динаміку стилю, без якої даний витвір мистецтва стане мертвим.

Практики перекладу давно впевнилися в тому, що повноцінний художній переклад має в собі певну неточність. Навколо питання «неточної точності» (К.І. Чуковський) й сьогодні точаться постійні суперечки та дискусії, в ході яких виявляються парадоксальні факти. Наприклад, на одній з міжнародних зустрічей обговорювалося питання щодо того, погано це чи добре, коли автор оригіналу знає мову, на яку перекладають його твір (мається на увазі художній твір).

Добрий перекладач, як правило, не боїться відступати від оригіналу, оскільки всі ці кроки будуть лише доповнювати або розвивати те, що сказано автором, або показувати те ж саме з нового, несподіваного ракурсу. З цього приводу здається доречним навести висловлювання Гете про переклад «Фауста», створеного Жераром де Нервілем: "Він показав мені мого «Фауста» таким, яким я досі його ще не бачив!" [5, с. 218]. Усе це свідчить про творчий характер процесу перекладу, але не тільки художнього, а в багатьох випадках і наукового, особливо коли мова йде про переклад теоретичних положень. Адже в спеціальній літературі дуже часто зазначається, що дослівний переклад навіть наукового матеріалу може повністю змінити його характер.

Отже, добрий перекладач є певною мірою митцем. Існує думка, згідно з якою творчість перекладача подібна до творчості актора. Відомо, що найвищим досягненням творчості актора є не відхилення від задуму драматурга, а його втілення. Однак кожний великий актор по-своєму вирішує це завдання: це ж саме можна сказати й про гарного перекладача, творчість якого полягає в своєрідній інтерпретації оригіналу. Можливість інтерпретації означає багатогранність перекладацьких рішень. Згідно з думкою деяких авторів, дану багатогранність закладено в самому оригіналі. В цьому випадку переклад

ототожнюється з інтерпретацією, яку диктує оригінал. Відомий теоретик перекладу І. Лівий вважає, що переклад як вид мистецтва є проміжною категорією між оригінальною творчістю та виконавчим мистецтвом [3, с. 194].

Багато авторів вважають, що багатогранність і багатозначність оригіналу повинна зберігатися і в перекладі, оскільки вони розуміють переклад не як інтерпретацію, а як репродукцію, тільки не механічну, а таку, яку виконує перекладач шляхом «творчої інтерпретації». Під «творчою інтерпретацією» вони розуміють такий переклад, який переносить на іншу мову всі закладені в оригіналі можливі інтерпретації. Однак як би ми не називали переклад, просто інтерпретацією або репродукцією, обидва визначення мають на меті розуміння тексту, глибоке пізнання його змісту. Без цього є неможливим його переніс на іншу мову. В той же час зрозуміти зміст твору настільки, щоб бути в змозі передбачити кожен з його можливих інтерпретацій, очевидно, є завданням, яке неможливо виконати. Адже навіть у прикладі з Гете сам автор не знає до кінця всі багаточисельні сторони свого твору: саме перекладач допоміг йому побачити свого «Фауста» таким, яким він його до того часу не бачив.

У різні епохи той чи інший твір інтерпретується по-різному. В оригіналі з самого початку надані «зародки» цих інтерпретацій, але глибина змісту й увесь наступний авторський аналіз уводяться автором у твір без їх свідомого передбачення. Найскладнішим завданням перекладача при перекладі твору на іншу мову є усвідомлення й передбачення авторського задуму – в цьому полягає психологічна проблема перекладу.

Як було зазначено, проблемою перекладу завжди більше цікавилися мовознавці й літературознавці. До їх компетенції не входило й не входить розгляд і врахування психологічних аспектів даного процесу. Але, оскільки питаннями перекладу займаються саме вони, не можна залишити поза увагою накопичені ними факти: адже їх вірні, часом інтуїтивні здогадки та спостереження є цікавими саме з психологічної точки зору.

Вже не раз зазначалося, що в мові взагалі, й особливо в художній, поряд з логічним існує дещо, що не зводиться до цього останнього. В процесі

перекладу й особливо в процесі художнього перекладу на передній план виступає не пересічення логічного змісту слів (хоча без передачі логічного змісту переклад був би неможливим), а переніс того зайвого або периферійного змісту, який створює даний художній зміст. Найбільш наочним прикладом виявлення природи цього зайвого є метафора. В метафорі об'єктивний зміст слова використовується для виразу гетерогенного для нього змісту, зокрема, для передачі аспекту вболівання об'єкта. Для ілюстрації цього положення наведемо таку метафору, як «Полум'яної горобини гірке гроно» (Жаркой рябины горькая кисть). Об'єктивний або адекватний зміст слова «полум'яний» у даному випадку відходить на другий план. Уперед виступає один з периферійних моментів цього слова, й саме за його участю відбувається продукування нового змісту [2, с. 47].

Слід зазначити, що об'єктивний зміст слова, інакше кажучи, зміст, який передає закономірність цього останнього, фіксується в відповідному мовному колективі в процесі практики його вживання. В периферійних компонентах при цьому відображені ті ситуаційні моменти, в яких дане слово використовується цим колективом. Різниця між цими ситуаціями зумовлена розбіжностями соціальних умов життя колективу, і саме це створює розбіжність між мовами. В цьому зв'язку виникає наступна проблема: оскільки різні ситуації в різних мовних колективах є різними, в одній мові певне слово може мати такий зайвий нюанс, якого немає в його периферії в іншій мові.

Тексти художніх перекладів мають низку особливостей, які пояснюються необхідністю передати індивідуально-авторське використання мовних засобів у оригіналі.

Зазначимо, що процес утворення тексту перекладу може співпадати в часі з процесом створення тексту оригіналу. Разом з цим перекладач може мати справу з текстом, утвореним в іншу історичну епоху. Автор оригіналу може бути представником народу, який жив у інших географічних і кліматичних умовах порівняно з одержувачем перекладу. Подібні розбіжності не можуть не впливати на процес перекладу.

Перекладач має вивчати літературу, історію, культуру інших народів і особливо народу тієї країни, з мови якої він перекладає. Він повинен знати повсякденне життя, традиції цього народу, тобто повинен бути обізнаним з так званими реаліями. Під реаліями розуміють особливості життя, побуту, державного устрою країни, її звичаї, традиції та повір'я – все те, що складає її самобутню, національну виразність. Незнання реалій веде до помилок в перекладі або знецінює переклад, позбавляючи його національного колориту. Це також може призвести до грубих огріхів, які створять невірне уявлення про країну та її народ.

Наведемо приклад: Лео Вінер — американський перекладач роману Льва Толстого «Війна і мир» — очевидно необізнаний з російськими звичаями та традиціями тієї епохи, припускається грубої помилки при перекладі наступного епізоду з роману:

Графиня подивилася на нігті й *поплювала*, з веселим обличчям повертаючись до вітальні. (Після того, як лікар сказав, що Наташа почувається краще й починає одужувати.) - The countess looked at her nails and *spat out*, and returned to the drawing-room with a happy face.

Л. Толстой мав на увазі своєрідну прикмету (що нібито вберігає від «наврочення»), а перекладач передає слово «поплювала» як *spat out* — «сплюнула». Ця помилка створює невірну картину культури, побуту та традицій російської аристократії тієї доби.

Перекладач повинен мати й загальнофілологічні знання, оскільки багато проблем перекладу можна вирішити тільки на широкій філологічній основі. Така підготовка може вберегти перекладача від помилок. Маючи чітке уявлення про національний характер мови, перекладач не буде користуватися іншомовними конструкціями та зворотами й порушувати таким чином норми рідної мови. Необхідно, щоб кожна фраза, кожне речення після перекладу відповідала нормам мови перекладу – в нашому випадку української. Не можна, наприклад, перекладати таким чином: «Він нагадував іспанця зі своєю смаглявою шкірою»,

«Він ішов зі своїми руками, складеними на грудях», «Він виглядав красунчиком з його круглим обличчям».

Перекладач має знати обидві мови: ту, з якої здійснюється переклад, і ту, на яку він перекладає. Це ствердження є дуже важливим. У перекладацькій практиці, на жаль, мають місце переклади з післярядкових коментарів, а це є дуже небажаним явищем. Під глибоким знанням мови розуміють знання всіх її аспектів: фонетики, граматики, лексикології та стилістики, без чого не можна подолати складності граматичного, лексичного й стилістичного плану.

Недопустимим і недоречним є, наприклад, використання українських народних прислів'їв та фразеологічних виразів при перекладі художніх творів, у яких змальовано життя англійського або американського суспільства. Адже важко уявити, щоб британські джентльмени та леді казали один одному: «Нагріті чуба», «Який Сава, така й слава» або «Купається, як вареник у маслі».

Таким чином, переклад художньої літератури є надзвичайно складною проблемою, і питання точності розуміється в цьому випадку по-іншому. Слід зазначити, що в художній літературі використовуються образи в широкому смислі цього слова, оскільки мистецтво є мислення образами. Образність створюється письменником досить різними мовними засобами, і для цього він користується всім багатством мови. Саме тому перекладач повинен особливо ретельно брати до уваги всі деталі, з яких складається художнє враження, щоб у перекладі не позбавити твір його яскравості, колориту та індивідуальних особливостей стилю автора. Але, разом з цим, перекладач не повинен сліпо копіювати кожну деталь, якщо це йде всупереч зі стилістичними нормами рідної мови. В разі необхідності перекладач має право замінити один прийом іншим, який спричиняє подібний ефект. Гарним прикладом точності перекладу художньої літератури може слугувати переклад С.Я. Маршаком одного з рядків 66 сонету У. Шекспіра:

And strength by *limping* sway disabled...

І міць в полоні немочі *беззубої*. (І мощь в плену у немощи *беззубой*.) [1, с. 984].

Означення *limping* «кульгавий» замінено означенням «беззубий». Але обидва ці означення говорять про фізичну неміч і тому є рівноцінними в образному плані. В цьому перекладі, не зважаючи на відсутність формальної точності, внутрішній характер образності повністю збережено.

Отже, точність – це максимальне наближення до оригіналу при передачі як його змісту, так і форми, зі збереженням усіх норм мови, на яку робиться переклад. Точність не можна розуміти формально. Всі наведені приклади ясно показують, що за відсутністю формальних збігів точність досягається рівноцінними замінами – граматичними, лексико-фразеологічними та стилістичними. Таким розумінням точності слід керуватися при перекладі текстів усіх стилів писемного мовлення. Характер точності може бути різним, у залежності від характеру тексту, що перекладається, але сама точність досягається шляхом застосування одних і тих же принципів.

Завдання перекладача, як уже зазначалося, полягає в точній і вірній передачі змісту й форми оригіналу засобами іншої мови. Очевидно, що характер точності змінюється в залежності від характеру прози: наукової, художньої тощо. Але навіть при самій максимальній близькості (при перекладі наукових і офіційних текстів) переклад ніколи не повинен бути буквальним.

Б у к в а л і з м —це не точність, а копіювання іншомовних особливостей, яке призводить до порушення норм мови, якою виконується переклад, або до перекручування смислу, а досить часто і до першого і до другого одночасно. Ті випадки лексичних і синтаксичних збігів, які трапляються в перекладі, не можуть розглядатися як буквалізм. Однак буквальне копіювання не може, в свою чергу, вважатися точним перекладом

Одним із джерел буквалізму є недостатнє знання мови та недосвідченість перекладача. Цим може пояснюватися велика кількість помилок у перекладі. Наприклад, назва рослини *prickly pear* «опунція» (вид кактусу) перекладалося як «колюча груша», *carter frock* «балахон візника» було в перекладі «платтячко візника». Вираз *We are in the same boat* «ми в однакових обставинах» було в

перекладі «ми в одному човні». В останньому випадку перекладач не зрозумів, що має справу з фразеологічною єдністю.

Інший англійський вираз *Beat about the bush* «обходити питання» спричинив багато неприємностей перекладачам. Кажуть, що М.С. Хрущов дуже розгнівався, коли американський президент сказав йому (в інтерпретації перекладача), що він «бродить по кущах» [4, с. 42].

Таким чином, буквальний переклад не можна вважати ані точним, ані вірним, оскільки він є неправильним за своєю суттю.

На завершення вважаємо необхідним іще раз підкреслити, що проблема адекватності є значною мірою проблемою правильного використання при перекладі лексико-фразеологічних, граматичних і стилістичних відповідностей. Адекватність не слід розуміти в вузькому сенсі. Це – широке поняття, яке містить у собі діалектичний підхід до питання про характер точності перекладу і правильне розуміння самого поняття «точність». Поняття адекватності також припускає можливість замін (за допомогою яких оригінал відтворюється в перекладі засобами іншої мови), які спричиняють той же ефект і виконують таку ж функцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Весь Шекспир (в 2 томах) / [отв. за вып. Е. Осенева]. – М.: Олма-Пресс, 2002. – Т. 2 - 2002. - 1022 с.
2. Джваршейшвили Р.Г. Психологическая проблема художественного перевода / Р. Джваршейшвили. – Тбилиси: Мецниереба, 1984. - 66 с.
3. Лингвистические аспекты теории перевода. / С.Т. Золян, К.Ш. Абрамян. – Ер.: Лингва, 2007. – 307 с. – (хрестоматия).
4. Мирам Г. Профессия: переводчик. / Геннадий Эдуардович Мирам. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 160 с.
5. Трибуна переводчика // Иностранная литература. – 1999. - № 4. – С. 211-221.